

маг. Сибел Илханова Ахмедова

**ИЗСЛЕДВАНЕ НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА ПРОГРАМНАТА
ПОДКРЕПА ВЪРХУ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА
НА МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ**
(на примера на Република България и Република Турция)

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд
за присъждане на образователна и научна степен
„ДОКТОР“

Докторска програма
„Организация и управление на производството“

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

1. доц. д-р Дарина Маринова Павлова

РЕЦЕНЗЕНТИ:

1.

2.

Варна, 2017 г.

I. ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на проблема

Като част от Европейското пространство, балканските страни, в това число Република България и Република Турция, се намират под влияние на интензивни процеси на глобализация и засилена конкуренция. В този смисъл малките и средните предприятия (МСП) се превръщат в един от най-важните фактори за конкурентоспособност и икономически и социален просперитет.

Независимо от всепризнатия им принос МСП се сблъскват със специфични проблеми, свързани с достъпа до финансови ресурси, невъзможността за придобиване на конкурентни предимства и постигане на по-високо равнище на конкурентоспособност на регионално, национално и международно ниво.

Един от начините за осигуряване на необходимите финансови средства са политиките и програмите на Европейския съюз (ЕС) за подкрепа на МСП както за страните членки, така и за страните кандидатки за членство. Усвоявайки средства по специфичните цели и приоритети на програмите на ЕС се създават възможности за повишаване на производствения капацитети технологично развитие на предприятията. Същевременно трансферът на знания и технологии, заедно с разработването и внедряването на иновации, води до повишаване на конкурентоспособността и продуктивността на МСП, както и създаване на нови възможности на европейския и международни пазари. В резултат на това се създават и постигат конкурентни предимства, основаващи се на подобрена ефикасност и ефективност на производствените процеси, включително чрез подобряване на ресурсната ефективност, повишен производствен капацитет за управление и прилагане на нови бизнес модели и практики.

В този смисъл актуалността на темата се обуславя от редица обстоятелства, като най-важните от тях са: 1) ролята на МСП за икономическия и социален просперитет на страните; 2) наличието на недостатъчно изследвания за въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП; 3) заложените приоритети в Националната стратегия за насърчаване развитието на МСП и Иновационната стратегия за интелигентна специализация на България.

Необходимостта от изследване на въздействието на програмната подкрепа на ЕС върху конкурентоспособността на МСП в Република България и Република Турция се допълва от: 1) близкото географско местоположение на двете страни и общата хронология в стопанското им развитие, което включва икономическо преустройство и превръщането им в динамично развиващи се страни; 2) отсъствие на сравнителни изследвания за въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на малките и средните предприятия в страна-членка и страна-кандидатка за членство в ЕС.

2. Основната изследователска теза е, че програмната подкрепа е инструмент за повишаване на конкурентоспособността на МСП, но е в пряка зависимост от степента на развитие на самите региони, както и от създаването на институционален и административен капацитет за ефективно използване на средствата по европейските програми, и от възможностите, готовността на предприятията да участват в проекти и да усвояват финансирането по тях.

3. Цел и задачи на дисертацията

Целта на настоящия дисертационен труд е да се установи равнището и динамиката на конкурентоспособност на МСП от млекопреработвателната промишленост в резултат на програмната подкрепа по ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика” за Република България и ОП „Конкурентоспособност“ за Република Турция за периода 2007-2013 г., като въз основа на това да се разкрият възможности и да се формулират предложения за повишаване на тяхната конкурентоспособност чрез по-ефективно усвояване на средствата по ОП „Иновации и конкурентоспособност” 2014-2020 г.

За реализиране на така формулираната цел се търси решение на следните главни **изследователски задачи**:

1. Да се анализират основните теоретичните аспекти и форми на програмната подкрепа на ЕС, насочена към повишаване конкурентоспособността на МСП;
2. Да се анализира значението на програмната подкрепа за подобряване на стопанските резултати и конкурентоспособността на МСП;
3. Да се разработи алгоритъм и методика за оценка и анализ на въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП от млекопреработвателната промишленост;
4. Да се изследва въздействието на програмната подкрепа по ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика” за Република България и ОП „Конкурентоспособност“ за Република Турция за периода 2007-2013 г. върху конкурентоспособността на МСП от млекопреработвателната промишленост в Североизточен район (СИР), Република България и район Сакария, Република Турция.
5. Да се направи сравнителен анализ на равнището на конкурентоспособност на МСП от млекопреработвателната промишленост в резултат на програмната подкрепа в СИР, Република България и район Сакария, Република Турция.
6. Да се формулират предложения за повишаване ефективността от усвояването на програмната подкрепа за МСП по ОП „Иновации и конкурентоспособност” 2014-2020 г.

4. Обект и предмет на изследването

Обект на изследване в дисертационния труд са МСП от млекопреработвателната промишленост в Североизточен район, Република България и район Сакария, Република Турция. **Предмет** на изследването е въздействието на програмната подкрепа на ЕС за повишаване конкурентоспособността на МСП от млекопреработвателната промишленост. Осъществен е сравнителен анализ, обвързан с програмната подкрепа на МСП в Република Турция. Периодът на изследване е 2011-2014 г.

5. Методи на изследване

В дисертационния труд е използван теоретичен анализ и синтез за проучване, обобщение и интегриране на научни постановки относно основните форми на програмна подкрепа на ЕС, конкурентоспособността, факторите, индикаторите и методите за анализ и оценка на конкурентоспособността на МСП. На тази основа е разработен методически подход за сравнителен анализ на МСП от Република България и Република Турция, в който са описани етапите на провеждане на експертното оценяване и ранжиране на показателите за конкурентоспособност според тяхната значимост. Методическият подход е апробиран в МСП от млекопреработвателната промишленост в Североизточен район, Република България и район Сакария, Република Турция. Методите за събиране на данни са анкетна карта и интервю на място или чрез видео връзка.

6. Място на изследване

Изследването е проведено на територията на Североизточен район, Република България и район Сакария, Република Турция.

7. Научна новост на изследването

- 1) Направени са научни обобщения относно същността и съдържанието на категорията „конкурентоспособност на предприятието”, въз основа на което са изведени индикатори и показатели, водещи до нейното повишаване.
- 2) Извършен е анализ на теоретичните постановки, свързани с програмната подкрепа, като е обосновано, че тя един от определящите фактори за повишаване на конкурентоспособността и подобряване на стопанските резултати на МСП.
- 3) Разработена е методика за изследване на въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП, включваща избор на критерии за оценка на обектите на изследването с цел еднородност на резултатите и подход за обработката на статистически данни.
- 4) Разработен е методически подход за сравнителен анализ на въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП. В него са включени етапите за оценка на степента на влияние на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП и е адаптиран алгоритъм за определяне съгласуваността на експертите.

8. Практическа полезност на изследването

- 1) Установени са възможности за трансфер на добри практики между МСП в Република България и Република Турция.
- 2) Разработен е методически подход, на чиято основа е направен анализ и оценка на значимостта на показателите за конкурентоспособност на МСП.
- 3) Изведени са насоки за повишаване конкурентоспособността на МСП в Република България чрез програмна подкрепа.

9. Аprobация на изследването

Части от дисертационния труд са публикувани в специализирани научни издания и са представени на национални и международни научни конференции. Дискутираните проблеми в дисертационния труд са обсъждани на работни срещи с предприемачи, мениджъри на микро, малки, средни и големи предприятия, представители на икономическите и социални партньори и на браншови организации, експерти в областта на публичните политики, мениджмънта и административната реформа.

10. Публикации по дисертационния труд

По темата на дисертационния труд са публикувани пет разработки, от които една статия, и четири доклада от участия в международни научни конференции. Две от разработките са публикувани самостоятелно.

II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ГЛАВА ПЪРВА. АНАЛИЗ НА СЪСТОЯНИЕТО НА ПРОБЛЕМА

1.1. Политика на Европейския съюз като среда за развитие на малките и средни предприятия

1.1.1. Теоретични аспекти на програмната подкрепа

Програмната подкрепа е един от основните инструменти за провеждане на политиката на ЕС, който е насочен както към страните-членки, така и към държавите асоциирани за членство. Основните цели на програмите и политиките на ЕС са предназначени за подобряване на бизнес средата, намаляване на регионалните различия и подкрепа за развитието на предприемаческата дейност чрез различни финансови инструменти.

На основата на аналитично изследване на политиките на ЕС, като среда за развитие на МСП, са направени следните **изводи**:

1. Установено е, че програмната подкрепа е сравнително ново понятие, за което в научната литература все още липсва общоприета дефиниция. Основна причина за това е широкообхватният ѝ характер, включващ както националните, европейските и международните програми, така и тези на различни организации и институции.

2. Констатирано е, че най-често програмната подкрепа се разглежда като част от небанковите източници на финансиране и подкрепа за дейността на МСП.

Обобщено е, че програмната подкрепа е един от инструментите на ЕС за насърчаване на МСП и постигане на устойчиви конкурентни предимства.

1.1.2. Основни форми на програмната подкрепа за МСП

Въз основа на аналитично изследване на основните форми на програмна подкрепа за МСП на ЕС е установено, че за периода 2007-2013 г. ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика” дава най-много възможности за финансиране на българските предприятия. Анализът на статистическите данни показва, че за периода от 2010 г. до 2014 г. по тази оперативна програма са постъпили 9486 проектни предложения, от които 3154 са одобрени. Продължителността на проектите е от 1 до 6 години. От тези 3154 проекта 566 са прекратени, 2580 приключени и 8, които към момента на изследването все още са в изпълнение.

Програмите на Европейския съюз се използват активно както за подпомагане на страните членки, така и за страните-кандидатки за членство като Република Турция. Основната цел е да се извърши обмяна на опит и идеи за осъществяване на съвместни проекти за стимулиране на международното сътрудничество и повишаване конкурентоспособността на европейската икономика.

Част от инструмента за предприсъединителна помощ за Турция е ОП „Конкурентоспособност”, която отпуска най-много финансови средства за МСП. Анализът на статистическата информация показва, че за периода от 2010 г. до 2014 г. по тази оперативна програма има подадени 8394 проекта, от които 2796 са одобрени. Продължителността на проектите е от 1 до 3 години. От 2796 проекта 188 са прекратени, 2597 приключени и 12 все още са в изпълнение.

На базата на проучване на особеностите и подходите на ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика” в Република България и ОП „Конкурентоспособност” за Република Турция е **установено следното**:

1. Програмната подкрепа е един от факторите на ЕС, водещи до повишаване конкурентоспособността на МСП в дългосрочен план.
2. Съществуват различия във финансовите инструменти и възможностите за финансиране на МСП чрез програмната подкрепа на ЕС спрямо страните-членки и страните-кандидатки за членство.
3. По-високо равнище на усвоените финансови средства по ОП „Конкурентоспособност” за Република Турция в сравнение с ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика”, в резултат на частично децентрализираното управление на фондовете на ЕС.

1.2. Анализ на конкурентоспособността на МСП

1.2.1. Значение на МСП в Република България и Република Турция

Ролята на МСП за икономическото развитие на Република България и Република Турция е неоспорима. Относителният дял на малките и средните предприятия в нашата страна в края на 2015 г. е 99.8% от всички предприятия. Те осигуряват 75% от всички работни места в нефинансовия сектор и 65.1% от брутната добавена стойност. Приносът на МСП в брутният вътрешен продукт (БВП) на страната ни през 2015 г. е 41%. Делът им в общия оборот на предприятията в България през последните години е около 75%. За 2015 г. 69% от инвестициите в дълготрайни материални активи са извършени от МСП в България или това са 62% от всички дълготрайни материални активи.

МСП в Турция осигуряват 76% от работните места и 53% от добавената стойност в икономиката като цяло. Относителният дял на МСП в края на 2015 г. е 98.8% от всички предприятия. През 2015 г. делът на заетите лица в МСП представлява 78% от всички работни места в нефинансовия сектор. Секторът на МСП като цяло създава 68.9% от брутната добавена стойност генерирана от нефинансовите предприятия в Турция. Приносът на МСП в брутният вътрешен продукт на страната е 53%. Техният дял в общия оборот на предприятията в Турция е около 80%. За 2015 г. 72% от инвестициите в дълготрайни материални активи са извършени от МСП в Турция или това са 63% от всички дълготрайни материални активи.

Въз основа на аналитичното изследване е **обобщено**, че МСП имат съществен принос в икономическото развитие на Република България и Република Турция, в това число за: динамизиране и диверсифициране на икономиката; решаване на проблеми със заетостта и регионалното развитие; създаване и трансфер на иновации и технологии; интернационализация на бизнеса.

1.1.2. Конкурентоспособност и фактори за повишаване на конкурентоспособността на МСП

Конкурентоспособността като понятие се изследва в различни научни публикации, в които отделните автори предлагат своите становища при дефинирането на нейната същност, но все още липсва общоприето определение за нея. Това води до сериозни различия в мненията, относно методите за нейната оценка и за факторите за повишаването ѝ.

На основата на така извършения теоретичен анализ, най-общо факторите, водещи до повишаване на конкурентоспособността на предприятията са обобщени условно в две групи фактори: 1) с пряко и 2) с косвено въздействие.

Факторите с пряко въздействие са: съвкупност от различни взаимосвързани елементи, между които съществуват връзки и зависимости, съдействащи за постигане целите на организацията; те са взаимно свързани и взаимозависими, така че въздействието върху един от тях оказва влияние

върху останалите; основната им цел е да се постигне хармонично единство между моментните състояния на вътрешните променливи.

Факторите с косвено въздействие се определят като специфични и се отличават със следните характеристики: динамичност и неопределеност; създават националните условия, в които предприятията се конкурират, и от които зависи равнището на тяхната конкурентоспособност; предопределят международната конкурентоспособност на предприятията; в пряка зависимост са с предприятията, тъй като от тях зависят условията и ограниченията, в които функционират.

1.3. Методи за анализ и оценка на конкурентоспособността на МСП

Съществено значение за повишаване конкурентоспособността на всяко предприятие има нейната оценка. Конкурентоспособността, като комплексно понятие, притежава много измерения. Липсата на единно определение за конкурентоспособност в научната литература затруднява избора на показатели за нейното оценяване и анализиране.

На базата на извършения литературен обзор на методите за анализ и оценка на конкурентоспособността на МСП е **установено**, че:

1. Все още не е разработен методически подход, който да отчита въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП.
2. Част от разгледаните методи включват недостатъчен брой индикатори за оценка на конкурентоспособността при съвременната динамична среда.
3. Друга част от методите за анализ и оценка използват предимно качествени показатели, което намалява обективността на формираните оценки.

1.4. Значение на програмната подкрепа за подобряване на стопанските резултати и конкурентоспособността на МСП

През последните години въпросите, касаещи връзката между МСП, програмната подкрепа на ЕС и конкурентоспособността привличат интереса на все повече изследователи. Този интерес не е случаен и се дължи на факта, че повишаването на конкурентоспособността на предприятията е от ключово значение за икономическия и социалния просперитет на националните икономики.

Въз основа на различни научни разработки е изследвано значението на програмната подкрепа на ЕС за подобряване на стопанските резултати и конкурентоспособността на МСП. В резултат на това са направени следните **изводи**:

1. Установено е, че по-голямата част от изследванията, свързани с програмната подкрепа и конкурентоспособността на МСП, представят връзката между тези категории на национално ниво.

2. Установено е, че в част от източниците връзката между недостига на финансови средства и конкурентоспособността на фирмено ниво се приема за „предопределена и безспорна” и рядко се изследва в детайли.
3. Обоснована е връзката между процеса на програмна подкрепа и постигането на устойчиви резултати в развитието на МСП.

1.5. Основни изводи, цел и задачи на дисертационното изследване

На основата на аналитично изследване са направени следните изводи:

1. Обосновано е, че програмната подкрепа, в резултат на ефективното усвояване на финансови средства по Европейските програми, е един от факторите за повишаване конкурентоспособността на МСП.
2. Констатирано е, че липсват достатъчно изследвания за въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността и стопанските резултати на МСП.
3. Установено е, че по-голяма част от съществуващите методи за изследване на влиянието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността и стопанските резултати акцентират върху анализа и оценката на макроикономическите показатели на страните и не отчитат ефекта върху конкурентоспособността на МСП.

В резултат на проведеня в първа глава задълбочен теоретичен анализ са установени следните **нерешени проблеми**:

1. Няма единно становище както по въпросите свързани с конкурентоспособността на МСП, така и по тези за нейното повишаване чрез ефективното усвояване на финансови средства по европейските фондове.
2. Най-често връзката между недостига на финансови средства и конкурентоспособността на МСП се приема за „предопределена” и „безспорна” и рядко се изследва в детайли.
3. Повечето от методите за анализ и оценка конкурентоспособността на МСП включват качествени показатели, което намалява обективността на извършваните оценки.
4. Съществуващите методи за изследване на влиянието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността и стопанските резултати на ниво предприятие са сравнително ограничени.

Въз основа на направените анализи и заключения се стига до **тезата на изследването**, че програмната подкрепа е инструмент за повишаване конкурентоспособността на МСП, но е в пряка зависимост от степента на развитие на самите региони, както и от създаването на институционален и административен капацитет за ефективно използване на средствата по европейските програми, така и от възможностите, готовността на предприятията да участват в проекти и да усвояват финансирането по тях.

В този смисъл, **целта на дисертационния труд** е да се установи равнището и динамиката на конкурентоспособност на МСП от млекопреработвателната промишленост в резултат на програмната подкрепа по ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика” за Република България и ОП „Конкурентоспособност“ за Република Турция за периода 2007-2013 г. Въз основа на това да се разкрият възможности и да се формулират предложения за повишаване на тяхната конкурентоспособност чрез по-ефективно усвояване на средствата по ОП „Иновации и конкурентоспособност“ 2014-2020 г.

Задачите за постигане на целта са:

1. Да се анализират основните теоретичните аспекти и форми на програмната подкрепа на ЕС, насочена към повишаване конкурентоспособността на МСП;
2. Да се анализира значението на програмната подкрепа за подобряване на стопанските резултати и конкурентоспособността на МСП;
3. Да се разработи алгоритъм и методика за анализ и оценка на въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП от млекопреработвателната промишленост;
4. Да се изследва въздействието на програмната подкрепа ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика ” за Република България и ОП „Конкурентоспособност“ за Република Турция за периода 2007-2013 г. върху конкурентоспособността на МСП от млекопреработвателната промишленост в СИР, Република България и район Сакария, Република Турция;
5. Да се направи сравнителен анализ на равнището на конкурентоспособност на МСП от млекопреработвателната промишленост в резултат на програмната подкрепа в СИР, Република България и район Сакария, Република Турция;
6. Да се формулират предложения за повишаване ефективността от усвояването на програмната подкрепа за МСП по ОП „Иновации и конкурентоспособност 2014-2020 г.”

ГЛАВА ВТОРА. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ ВЪПРОСИ ЗА АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

2.1. Анализ и оценка на конкурентоспособността на предприятията
2.1.1. Критерии и показатели за анализ и оценка на конкурентоспособността на предприятията

Конкурентоспособността на ниво предприятие се отнася до способността му чрез обновяване на технологичните си възможности да произвежда изделия или услуги, които могат да отговарят на международната конкуренция.

В тази връзка от особено значение за развитието на предприятията е периодичният анализ на конкурентоспособността им. Той подпомага да се разкрие кои са тези индикатори и показатели на дейността на предприятието, подобряването на които осигурява предимства пред конкурентите, а следователно води и до постигане на по-добри стопански резултати.

Въз основа на изведените теоретични постановки за конкурентоспособността и влиянието на програмната подкрепа за нейното повишаване е изведено следното работно определение за нея:

„Способност на икономическият субект (предприятие, регион, национална икономика) ефективно да мобилизира и използва ресурси от програмната подкрепа, и факторите в отрасъл, регион и страната, необходими за постигане на конкурентни предимства, които ще осигурят в дългосрочен период стабилно функциониране и високи резултати“.

Един от основните проблеми при измерването конкурентоспособността на предприятията е идентифицирането на индикаторите, по които тя се определя. Извършеният анализ на вижданията на различни автори показва, че няма единно мнение за броя и състава на индикаторите и показателите за конкурентоспособност на предприятието. В резултат на това са предложени индикатори и показатели за оценка на въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП, представени в *табл. 2.3*.

2.1.2. Методически подходи за оценка на влиянието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП

На основата на аналитично изследване на методическите подходи за оценка на влиянието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП са направени следните основни изводи:

1. Установено е, че няма единна и общовалидна методическа рамка за оценка на въздействието на програмната подкрепа на ЕС върху конкурентоспособността на МСП.
2. Констатирано е, че методическият подход за оценка влиянието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП е различен в зависимост от основната цел и приоритети на програмите.
3. Установено е, че основна част от методите за оценка на влиянието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП се основават на измерване на индикатори и показатели, които са несъпоставими помежду си и се характеризират с особеност в динамиката.

Табл. 2.3. Индикатори и показатели за оценка въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП

Индикатори	Показатели
1. Конкурентоспособност на произвежданите продукти	-Пазарен дял; -Въведени стандарти за качество на продуктите; -Достъп до суровини; -Регистрирани търговски марки и патенти; -Подобрения в технико-технологични характеристики на произвежданите продукти;
2. Иновационна активност	-Въведени продуктови иновации; -Извършени процесни иновации; -Технологични иновации; -Организационно-управленски иновации; -Въведени иновации в резултат на научно-изследователска и развойна дейност (НИРД); -Прилагане на добри практики.
3. Финансови резултати	- Ръст в обема на продажбите; -Увеличаване на производителността на труда; -Нарастване на брутната печалба и нетния оборот; -Намаляване на разходите за производството на единица продукция; -Инвестиции в дълготрайни активи;
4. Фирменото управление	-Прилагане на фирмени стратегии (постигане на ценови предимства и/или икономии от мащаба); -Квалификация на работната сила; -Взаимодействие между управленските и функционалните звена на предприятието; -Участие в клъстери; -Управление на финансовите средства по ОП „Конкурентоспособност“;
5. Институционална подкрепа	-подпомагане от държавата; -подпомагане от общините; -подкрепа от браншовите организации; -подкрепа от Изпълнителна агенция за насърчване на МСП (ИАНМСП); -връзка на МСП с висшите учебни заведения.

2.2. Обща методика за анализ и оценка на въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП

Методиката на изследване е съвкупност от методи, подходи и начини за провеждане на научното изследване, обработка и анализ на получените резултати.

Основните изисквания към методиката на изследване са да [16, 119]: съответства на поставените в изследването задачи, т.е. да: осигурява решаването им; съответства на съвременното равнище на постиженията на науката (математиката, техниката и др.); осигурява повторемост на изследването и достоверност на получената информация; е проста, ясна и достъпна за използване.

Общата структура и елементите на методика за изследване се състои от следните съставни части [119]:

1 – Цел на методиката на изследване;	9 – Методи за измерване;
2 – Задачи на изследването;	10 – Оборудване за измерване;
3 – Общи положения на методиката за изследване;	11 – Ред на провеждане на изследването;
4 – Обект на изследване;	12 – Продължителност на изследването;
5 – Входни фактори;	13 – Брой на изследваните обекти;
6 – Изходни параметри;	14 – Обработка на резултатите;
7 – Условия на изследване;	15 – Анализ на резултатите;
8 – Критерии за оценка на обекта;	16 – Форма за представяне на резултатите.

На тази основа е предложен подход за изследване на въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП, представен на *фиг. 2.1.*

Фиг. 2.1. Структура и елементи на подхода за изследване на въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП

Определянето на предприятията обект на изследване е според следните критерии: избор на оперативна програма за сравнителен анализ на предприятията в България и Турция според приоритетните оси и специфични

цели; избор на един от отраслите – приоритет на програмната подкрепа на ЕС, така че да има съпоставимост между двете държави; изследваните МСП да бъдат позиционирани в сходни по географско местоположение и икономическо развитие райони, в които преобладава избраният отрасъл; периодът на финансиране на предприятията да е еднакъв за България и Турция.

Възприетите критерии за определяне на предприятията-обект на анализ са: 1) малки или средни предприятия според критерия „брой заети“; позиционирани на територията на СИР, Република България и район Сакария, Република Турция; 2) от млекопреработвателната промишленост; 3) получили финансиране по ОП „Развитие конкурентоспособността на българската икономика“, респективно ОП „Конкурентоспособност“; 4) финансирани в периода 2011-2014 г.

Анкетната карта следва да има три съставни части: въведение, общи и основни въпроси. Във въведението се посочват: кой и защо провежда анкетното проучване; за какво ще бъдат използвани получените данни; гаранции за анонимност на респондентите и зачитане на техните интереси; указания за начина на попълване на анкетата и нейното връщане на анкетирания. Общите въпроси са предимно фактологични. Основни са тези, които трябва прецизно и изчерпателно да осигурят предвидената в програмата на изследването информация. Те трябва да са структурирани в няколко смислови блока.

Подготовка на полево проучване включва практическа проверка за качеството на въпросите в анкетния формуляр, като се използва мнението на експерти в областта или на основата на микроизвадка от респондентите.

В заключение е **обобщено**, че е необходимо да се разработи методически подход за изследване въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП.

2.3. Основни изводи

Въз основа на извършеният анализ на конкурентоспособността на предприятието и подходите за оценка на влиянието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП са направени следните изводи:

1. Систематизирани са по-известните дефиниции за конкурентоспособност на предприятието, като по този начин е предложено работно определение на понятието „конкурентоспособност“, характеризиращо програмната подкрепа като един от инструментите, водещи до нейното повишаване, което гласи, че това е: *„способност на икономическият субект (предприятие, регион, национална икономика) ефективно да мобилизира и използва ресурси от програмната подкрепа, и факторите в отрасъл, регион и страната, необходими за постигане на конкурентни предимства, които ще осигурят в дългосрочен период стабилно функциониране и високи резултати“.*

2. Изведени са индикатори и показатели, отчитащи въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП.
3. Систематизирани са методите за оценка влиянието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП според техните фази, цели, методи, териториален обхват и продължителност на програмния период.
4. Обоснована е необходимостта от разработване на методически подход за изследване въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП.

ГЛАВА ТРЕТА. СРАВНИТЕЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА ПРОГРАМНАТА ПОДКРЕПА ВЪРХУ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА В МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

3.1. Разработване на методика за изследване на конкурентоспособността

Задачите на емпиричното изследване са насочени към осигуряване на информация за доказване на изследователската теза.

Генералната съвкупност е определена на основата на посочените по-горе критерии за оценка на изследваните обекти, като е установено, че генералната съвкупност е десет МСП в Североизточен район и петнадесет МСП в район Сакария. Поради специфичността на дисертационния труд и необходимостта от еднородност на получените резултати, обектът на изследване е ограничен до десет МСП в СИР и десет МСП в район Сакария.

Основно проучвателно средство за постигане на целта на изследването е анкетата. В приложената анкета се включват два раздела, в рамките на които се оформят тематично обособени групи въпроси.

Раздел „А” включва въпроси, чрез които се извършва идентифициране на базовите характеристики на предприятията като: тип на предприятието, източници и достъп на финансиране, усвоени финансови средства от ЕС, иновационна активност, експортна ориентация, ниво на техническо оборудване спрямо местните и европейските стандарти, системи за управление на ресурсите, ниво на квалификация на персонала и др. На базата на информация от **Раздел „А”** се идентифицират силните и слабите страни на МСП от млекопреработвателната промишленост. Разделът съдържа **21** на брой въпроси.

Въпросите в **Раздел „Б”** са ориентирани към предмета на изследването- въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП от млекопреработвателната промишленост в СИР и Сакария. Включените в раздела въпроси са групирани по начин, който цели да се извърши количествен анализ на равнището на конкурентоспособност на МСП в резултат на програмната подкрепа на ЕС, както и факторите допринасящи и

възпрепятстващи повишаването на конкурентоспособността на МСП. На базата на данните от Раздел „Б” на разработената анкета се извършва сравнителен анализ на постигната конкурентоспособност от МСП от млекопреработвателната промишленост в СИР и район Сакария. Този раздел на анкетата е специално разработен и в него мениджърите на изследваните предприятия дават своето мнение за равнището на тяхното предприятие по всеки от индикаторите и показателите.

Използваният инструмент за измерване в изследването е петстепенната скала на Ликерт, която е с оценки в интервала от 2 до 6 и определения в зависимост от въпроса съответно: 2 изобщо не; 3-ниска; 4-средна, 5-висока и 6-да определено (много висока/отлична).

Разделът обхваща петте индикатора (конкурентоспособност на произвежданите продукти, иновационна активност, фирмено управление, финансови резултати и институционална подкрепа) и съдържа **25** въпроса.

За целта на изследването и за коректност на получените резултати са анкетирани мениджъри (ръководители), запознати в детайли с дейността на предприятието.

Подходът за обработка на данните от анкетното проучване от **Раздел „Б”** се базира на известни разработки по математическа статистика, в този случай на „метод на експертните оценки”.

Статистическата обработката на резултатите включва пресмятане на [16, 119]: 1) коефициента на конкордация на *Kendall's W* (или само *W*) на мнението на експертите от извадката; 2) проверка на статистическата значимост на коефициента на конкордация; 3) изготвяне на ранг листи.

Алгоритъмът, по които се изчислява коефициентът на конкордация е представен на *фиг. 3.1*, където:

Н е начало на алгоритъма, т. е. попълнени анкетни карти;

1 – въвеждане на данните от всеки експерт (входна матрица на ранговете);

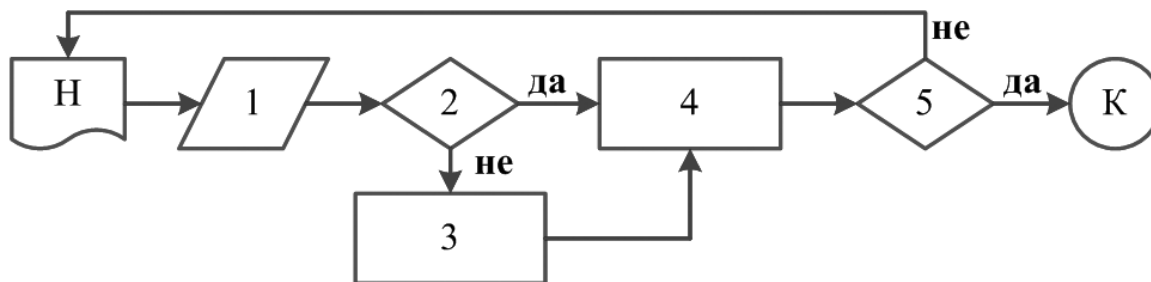
2 – проверка за съвпадащи рангове от входната матрица;

3 – преобразуване на входната матрица при съвпадащи рангове;

4 – изчисляване на коефициента на конкордация *W*;

5 – проверка на значимостта на *W*;

К – край на алгоритъма при статистически значим коефициент или връщане в **Н**.

Фиг. 3.1. Алгоритъм за определяне съгласуваността на експертите

Входната матрица на ранговете може да се представи във вид на таблица, в която по редове се нанасят оценките x на j -тия експерт за i -тия фактор (табл.3.1.).

Табл. 3.1. Входна матрица на ранговете

Експерти j	Фактори i			
	1	2	...	n
1	x_{11}	x_{21}	...	x_{n1}
...
M	x_{1m}	x_{2m}	...	x_{nm}
$\sum_{j=1}^m x_{ij}$	$\sum_{j=1}^m x_{1j}$	$\sum_{j=1}^m x_{2j}$...	$\sum_{j=1}^m x_{mj}$

Това означава, че при избор на съществени фактори е възможно да се използват сумарните рангове от редицата $\sum_{j=1}^m x_{1j}$, $\sum_{j=1}^m x_{2j}$, $\sum_{j=1}^m x_{mj}$ да се подберат тези с най-големи сумарни рангове (респ. с най-голямо влияние).

Пресмятането на коефициента на конкордация W и неговата статистическа значимост може да се извърши по зависимостите в раздел 3.1.2. от дисертационния труд.

3.2. Изследване състоянието на МСП от млекопреработвателната промишленост в Североизточен район

Анализът на емпиричните данни на МСП от млекопреработвателната промишленост е извършен на базата на изведените външни и вътрешни фактори за повишаване на конкурентоспособността и отразяващи въздействието на програмната подкрепа, разгледани в Първа глава от дисертационния труд.

Млекопреработвателната промишленост е традиционно присъстваща в отрасловата структура на предприятията в СИР.

През 2015 г. броят на МСП в млекопреработвателната промишленост в Североизточен район е 39. С най-голям относителен дял в структурата на млекопреработвателните предприятия са малките фирми – 62%, следвани от средните с 23% и микропредприятията с 9%. Големите предприятия са едва 6,2% от общия брой на фирмите в млекопреработвателната промишленост в СИР.

Въз основа на емпиричното изследване е установено, че:

1. Слаби страни на МСП от млекопреработвателната промишленост са: ниската производителност на труда; недостатъчна подготовка за Единния европейски пазар; ниско технологично ниво; ниски инвестиции в научно изследователската и развойна дейност.
2. Силни страни на МСП са: ежегодно нарастване на техния принос в добавената стойност и БВП; постепенно осъзнаване на ролята на иновациите като фактор за конкурентоспособност; гъвкавост и възприемчивост; нарастване на приноса им в общата заетост в икономиката; по-тясна ориентация към потребностите на клиентите.
3. Заплахите са свързани със силната зависимост от вносни суровини и нелоялна конкуренция от трети страни на основни български пазари.
4. Възможностите за развитие на МСП са свързани с: по-широки възможности за участие в проекти и програми на ЕС; хармонизиране на българското законодателство в областта на МСП с европейското; подобряване на достъпа до финансиране; участие в мрежа от свързани производства (кълъстери).

3.3. Изследване на опита на МСП от млекопреработвателната промишленост в район Сакария за повишаване на конкурентоспособността им чрез програмна подкрепа

Район Сакария се отличава с благоприятно географско местоположение за развитието на млекопреработвателната промишленост в Република Турция. В съчетание със съществуващите опит и традиции, МСП от млекопреработвателната промишленост формират значителна част от отрасловата структура в района.

На територията на Сакария, МСП в млекопреработвателна промишленост са 67 на брой. С най-голям относителен дял в структурата на млекопреработвателните предприятия са малките фирми – 48%, следвани от средните с 30% и големите предприятия с 15%.

В резултат на емпиричното изследване е обосновано, че:

1. Слаби страни на МСП от млекопреработвателната промишленост са: ниската производителност на труда; невъзможност на някои от предприятията в бранша да възприемат изцяло изискванията на ЕС и стандартите на практика; допускане на продукти до пазара, които не отговарят на европейските изисквания за съдържание и качество.
2. Силни страни на МСП са: ежегодно нарастване на техния принос в добавената стойност и БВП; нарастващ принос в общата заетост в икономиката; финансирането за изследователска работа е добре развито и финансовите ресурси се използват ефективно, включително и фондовете на ЕС; изградено сътрудничество между изследователски организации и индустрия за ефективен обмен на информация; добро ниво на развитие на технологиите.

3. Заплахите са свързани с ограничения на достъпа до финансиране по програми на ЕС; конкуренция на бранша в ЕС; силно влияние на европейската ценова политика.
4. Възможностите за развитие на МСП са свързани с: участие в проекти и програми на ЕС; подобряване на достъпа до финансиране; достъп до пазара на ЕС и традиционните пазари.

3.4. Основни изводи

Въз основа на изложеното в глава трета са направени следните основни изводи:

1. Обосновано е, че чрез метода на експертните оценки може да се оцени равнището и динамиката на конкурентоспособност на МСП в резултат на програмната подкрепа на ЕС.
2. Установено е, че българското законодателство е синхронизирано с това на ЕС по отношение на Общата селскостопанска политика, което дава възможност на МСП от млекопреработвателната промишленост да бъдат участници на единния европейски пазар.
3. Изведени са основни заплахи за МСП от млекопреработвателната промишленост в СИР като: невъзможност да функционират в конкурентните условия на Общият европейски пазар; липсата на единни критерии за оценка на проектните предложения, ограничава достъпа им до финансови средства по Европейските програми; структурните проблеми като голямата разпръснатост на производители и преработватели, затрудняват достъпа до суровини; ниската производителност, недостигът на квалифицирана работна сила, ниското равнище на иновационна интензивност; ниското ниво на сътрудничество между изследователските организации и МСП от млекопреработвателната промишленост, определят по-ниското равнище на конкурентоспособността им.
4. Констатирани са основните проблеми пред МСП от млекопреработвателната промишленост в район Сакария като: трудности при навлизане на европейските пазари, поради ограниченията за експортна дейност; недостиг на квалифицирана работна ръка; ниска степен на технологично обновление; ниска производителност в сравнение със средните нива на ЕС, високи изисквания на местно ниво за качеството на произвежданите продукти.
5. Установено е, че за МСП в Турция се прилагат специфични инструменти за насърчаване и развитие, изразяващи се в данъчни и митнически преференции.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА. СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА ПРОГРАМНАТА ПОДКРЕПА ВЪРХУ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

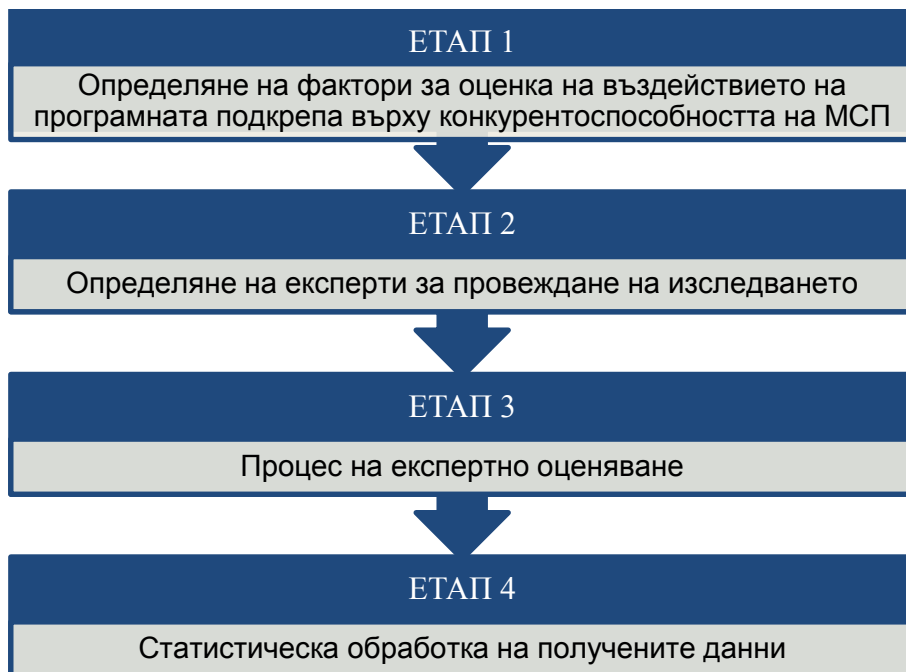
4.1. Разработване на методически подход за сравнителен анализ

Основна цел на методическия подход е да се определят най-значимите индикатори за конкурентоспособност на МСП от млекопреработвателната промишленост в резултат на програмната подкрепа на ЕС.

На територията на Североизточен район и район Сакария са изследвани общо 20 предприятия, от които дванадесет са малки и осем са средни. Във всеки от районите анкетното проучване обхваща шест малки и четири средни предприятия.

Използваният инструмент за сравнителен анализ на конкурентоспособността на МСП от млекопреработвателната промишленост в СИР, Република България и район Сакария, Република Турция в **Раздел „Б” от анкетното проучване** е петстепенната скала на Ликерт, която е с оценки в интервала от две до шест и определения в зависимост от въпроса съответно: 2-изобщо не; 3-ниска; 4-средна, 5-висока и 6-да определено (много висока/отлична) [119]. Разделът съдържа **25** въпроса, за които избраните експерти от съответните млекопреработвателни предприятия посочват комплексна оценка за отделните фактори.

За целта на изследването е разработен следният алгоритъм:

Фиг. 4.1. Алгоритъм на „метода на експертните оценки” за оценка степента на влияние на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП

Етап 1: Определяне на факторите за оценка въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП

Индикаторите и показателите за оценка на въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП са определени на базата на извършения теоретичен анализ на понятието конкурентоспособност и факторите за нейното повишаване разгледани във втора глава и обобщени в *табл. 2.3*.

Етап 2: Определяне на експерти за провеждане на изследването

За целта на изследването и коректност на получените резултати са анкетирани мениджъри (ръководители), запознати в детайли с организацията и управлението на предприятието. Основните критерии, на които следва да отговарят експертите са да имат: 1) професионална подготовка и опит в оценяваната област; 2) добра информираност за равнището на развитие на оценяваното предприятие; 3) трудов стаж, обхващащ периода на финансиране по съответната оперативна програма; 4) независимост при оценяването на факторите за оценка на въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП.

Етап 3: Процес на експертно оценяване

Предвид отдалечеността на респондентите, анкетното проучване е реализирано по електронен път. Допълнително проучвателно средство, което подкрепя анкетното проучване е интервюто, осъществено чрез видео връзка с част от респондентите. На територията на СИР анкетното проучване сред МСП от млекопреработвателната промишленост отчасти е извършено лично на място.

С цел улесняване на пресмятанията на въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП от млекопреработвателната промишленост в СИР и район Сакария е използвана входна матрица на ранговете (*табл. 3.1.*), посочена в раздел 3.1.2.

Етап 4: Статистическа обработка на получените данни

Обработката на данните от анкетното проучване от **Раздел „Б”** се базира на разработки по математическа статистика в този случай на „метод на експертните оценки”.

Статистическата обработка на резултатите включва определяне на: групово ранжировка; изчисляване на коефициента на конкордация (*Kendall W* или само *W*) за съгласуваност на мнението на експертите от млекопреработвателните предприятия от извадката; проверка за статистическата значимост на *W*; изготвяне на ранг листи с най-значимите показатели за конкурентоспособност.

Алгоритъмът, по който се изчислява коефициентът на конкордация е представен на *фиг. 4.2*.

Фиг. 4.2. Адаптиран алгоритъм за определяне съгласуваността на експертите

където,

В *Началото* на алгоритъма са попълнените анкетни карти;

Входни данни включват въвеждане на данните от всеки експерт (входна матрица на ранговете); Входната матрица на ранговете е представена във вид на таблица, в която по редове се нанасят оценките x на j -тия експерт за i -тия фактор (табл.4.1.).

На следващо ниво се извършва проверка за съвпадащи рангове от входната матрица;

Преобразуване на входната матрица при съвпадащи рангове;

Изчисляване на коефициента на конкордация W ;

Проверка на значимостта на W ;

Край при статистически значим коефициент или връщане в *Началото*.

В дисертационния труд е приета нулевата хипотеза (H_0), че $W = 0$. т.е. няма съгласуваност между ранжиранията на експертите, а при нейната алтернатива (H_1) – всички експерти еднакво ранжират факторите по съответния признак.

Съгласно разработената методика, разпределението на показателите е в три групи, като е използвана една адаптация на „АВС-анализ”, като:

- Група „А” обхваща 50% от показателите с най-голяма значимост;
- Група „В” включва 30% от тях и ги определя като показатели със средна значимост;
- Група „С” обхваща 20% от показателите и ги определя с ниска значимост.

4.2. Приложение на методическия подход

Резултатите от анкетното проучване на десет експерти от МСП от млекопреработвателната промишленост по анкетна карта, включваща 5 групи от по 25 въпроса (фактора), са показани в Табл. 4.4.:

Табл. 4.4. Коефициент на съгласуваност на мениджърите от млекопреработвателните предприятия в СИР, Република България

Индикатори	Kendall W		Проверка на статистическата значимост на проведеното изследване	
	Малки	Средни	Малки	Средни
Конкурентоспособност на произвежданите продукти	0.6111	0.5962	$p < 0.01$	$0.05 > p > 0.01$
Иновационна активност	0.6538	0.8804	$p < 0.01$	$p < 0.01$
Фирмено управление	0.8206	0.7257	$p < 0.01$	$p < 0.01$
Финансови резултати	0.7508	0.7283	$p < 0.01$	$p < 0.01$
Институционална подкрепа	0.6254	0.6848	$p < 0.01$	$p < 0.01$

Данните показват, че с най-висок коефициент на съгласуваност са експертите по отношения на индикатора „фирмено управление” с 0.8206 при малките предприятия. Следващ по значимост е индикаторът „финансови резултати” с 0.7508. На трета позиция с 0.6538 е иновационната активност на малките предприятия, следван от институционалната подкрепа - 0.6254. Пониска е съгласуваността при индикатора „конкурентоспособност на произвежданите продукти” - 0.6111. Статистическата значимост на всички индикатори е $p < 0.01$, което означава, че има съгласуваност между експертите.

При средните предприятия с най-висок коефициент на съгласуваност е индикаторът „иновационна активност” с 0.8804, следван от финансовите резултати - 0.7283. Индикаторът „фирменото управление” е с коефициент на съгласуваност 0.7257, а институционалната подкрепа е с 0.6848. При средните предприятия съгласуваността между експертите при индикатора „конкурентоспособност на произвежданите продукти” е 0.5962, а проверката на статистическата значимост показва, че няма съгласуваност между експертните мнения.

Получените стойности дават основание да се направи **извод**, че съществува значителна степен на съгласуваност между мненията на експертите.

Експертното проучване по анкетна карта, включваща 5 групи от по от 25 въпроса (фактора) в МСП от млекопреработвателната промишленост в район Сакария са показани в табл. 4.8:

Табл. 4.8. Коефициент на съгласуваност на мениджърите от млекопреработвателните предприятия в район Сакарция, Република Турция

Индикатори	Kendall W		Проверка на статистическата значимост на проведеното изследване	
	Малки	Средни	Малки	Средни
Конкурентоспособност на произвежданите продукти	0.7576	0.8824	p<0.01	p<0.01
Иновационна активност	0.8517	0.8125	p<0.01	p<0.01
Фирмено управление	0.8639	0.9432	p<0.01	p<0.01
Финансови резултати	0.8717	0.8679	p<0.01	p<0.01
Институционална подкрепа	0.89	0.9036	p<0.01	p<0.01

От данните става ясно, че с най-висок коефициент на съгласуваност са експертите по отношения на индикатора „институционална подкрепа” с 0.89 при малките предприятия. Следващ по значимост е индикаторът „финансови резултати” с 0.8717. На трета позиция с 0.8639 е фирменото управление на малките предприятия, следван от иновационната активност – 0.8517. По-ниска е съгласуваността при индикатора „конкурентоспособност на произвежданите продукти” - 0.7576. Статистическата значимост на всички индикатори е $p < 0.01$, което означава, че има съгласуваност между експертите.

При средните предприятия с най-висок коефициент на съгласуваност е индикаторът „фирменото управление” с 0.9432, следван от институционалната подкрепа - 0.9036. Индикаторът „финансови резултати” е с коефициент на съгласуваност 0.8679, а иновационната активност е с 0.8125. При средните предприятия съгласуваността между експертите при индикатора „конкурентоспособност на произвежданите продукти” е 0.8824. Статистическата значимост на всички индикатори е $p < 0.01$, което означава, че има съгласуваност между експертите.

Получените стойности дават основание да се направи **извод**, че съществува значителна степен на съгласуваност между мненията на експертите.

Като най-значими показатели за конкурентоспособност на МСП от млекопреработвателната промишленост в Североизточен район, мениджърите на изследваните предприятия са посочили (табл. 4.10): 1) технологичните иновации; 2) помощта от страна на държавата; 3) регистрираните търговски марки и патенти; 4) нарастването на брутната печалба; 5) фирменото управление на финансовите средства по ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика”; 6) въведените стандарти за качество на продуктите и др. С най-ниска значимост са: фирмени стратегии (постигане на ценови предимства и/или икономии от мащаба); инвестиции в дълготрайни активи; въведени продуктови иновации; пазарен дял и подобрения в технико-технологични характеристики на произвежданите продукти.

Табл. 4.10. Значимост на показателите за конкурентоспособност на МСП от млекопреработвателната промишленост в СИР и район Сакараря

№	Показатели	РБ	Показатели	РТ
1	Технологични иновации	40.5	Управление на финансовите средства по ОП „Конкурентоспособност”	37.0
2	Подпомагане от държавата	38.0	Регистрирани търговски марки и патенти	37.0
3	Регистрирани търговски марки и патенти	36.0	Подпомагане от ИАНМСП	36.5
4	Нарастване на брутната печалба и нетния оборот	30.0	Извършени процесни иновации	35.5
5	Управление на финансовите средства по ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика”	28.0	Ръст в обема на продажбите	34.0
6	Въведени стандарти за качество на продуктите	27.5	Нарастване на брутната печалба и нетния оборот	33.0
7	Извършени процесни иновации	26.5	Подпомагане от браншовите организации	33.0
8	Увеличаване на производителността на труда	24.0	Въведени иновации в резултат на НИРД	31.5
9	Намаляване на разходите за производството на единица продукция	24.0	Участие в свързани производства (кълъстери)	31.0
10	Достъп до суровини	23.5	Въведени стандарти за качество на продуктите	25.0
11	Равнище на квалификация и опит на мениджърския екип и персонала	23.0	Организационно-управленски иновации (прилагане на нови пазарни подходи, нови схеми за разплащане с доставчиците, нови методи на обучение на персонала или изградени нови организационно-управленски структури)	24.0
12	Прилагане на добри практики	22.5	Прилагане на добри практики	23.5
13	Участие в свързани производства (кълъстери)	22.5	Достъп до суровини	21.0
14	Подпомагане от общините	20.5	Въведени продуктови иновации	18.5
15	Подпомагане от браншовите организации	18.0	Увеличаване на производителността на труда	18.0
16	Подпомагане от ИАНМСП и връзка с ВУЗ	18.0	Технологични иновации	17.0
17	Въведени иновации в резултат на НИРД	17.5	Фирмени стратегии (постигане на ценови предимства и/или икономии от мащаба)	14.0
18	Равнище на взаимодействие между звената (управленски и/или функционални) на предприятието	17.5	Пазарен дял	13.0
19	Организационно-управленски иновации (прилагане на нови пазарни подходи, нови схеми за разплащане с доставчиците, нови методи на обучение на персонала или изградени нови организационно-управленски структури)	16.0	Инвестиции в дълготрайни активи	13.0
20	Ръст в обема на продажбите	12.0	Подпомагане от държавата	10.5
21	Фирмени стратегии (постигане на ценови предимства и/или икономии от мащаба)	10.0	Равнище на взаимодействие между звената (управленски и/или функционални) на предприятието	9.5
22	Инвестиции в дълготрайни активи	9.5	Равнище на квалификация и опит на мениджърския екип и персонала	8.0
23	Въведени продуктови иновации	9.0	Подпомагане от общините	7.5
24	Пазарен дял	7.0	Намаляване на разходите за производството на единица продукция	7.0
25	Подобрения в технико-технологични характеристики на произвежданите продукти	7.0	Подобрения в технико-технологични характеристики на произвежданите продукти	4.0

Според МСП от млекопреработвателната промишленост в район Сакария, най-значими за конкурентоспособността са показателите: 1) управление на финансовите средства по ОП „Конкурентоспособност”; 2) регистрирани търговски марки и патенти; 3) помощта от страна на Агенцията за насърчаване на МСП; 4) извършените процесни иновации; 5) ръст в обема на продажбите и др. С най-ниска значимост са: равнище на взаимодействие между звената (управленски и/или функционални) на предприятието, равнище на квалификация и опит на мениджърския екип и персонала, подпомагане от общините, намаляване на разходите за производството на единица продукция, подобрения в технико-технологични характеристики на произвежданите продукти.

Направено е общо заключение, че няма съгласуваност между експертите от МСП от млекопреработвателната промишленост в СИР, Република България и район Сакария, Република Турция, по отношение на значимостта на показателите за конкурентоспособност.

4.3. Основни изводи от апробирането на методическия подход

Основни изводи от изследване на въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП от млекопреработвателната промишленост в СИР и район Сакария са:

1. Установено е, че МСП от млекопреработвателната промишленост в СИР в резултат на финансовите средства по ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика” са извършили технологични иновации, вследствие на което са повишили производителността си и са намалили разходите си за единица продукция. Значителна част от тях са регистрирали търговски марки и патенти, въвели са стандарти за качество, извършили са процесни иновации, постигнали са нарастване на брутната печалба и нетния оборот.
2. Констатирано е, че МСП от млекопреработвателната промишленост в р-н Сакария в резултат на ефективното управление на финансовите средства по ОП „Конкурентоспособност” са извършили процесни иновации, в резултат на което са постигнали ръст в обема на продажбите и нарастване на брутната печалба и нетния оборот. Значителна част от тях са регистрирали търговски марки и патенти, въвели са стандарти за качество, иновации в резултат на НИРД и организационно-управленски иновации. С най-голяма тежест са помощта от страна на Агенцията насърчаване на МСП, браншовите организации и участието в клъстери.
3. В резултат на сравнителния анализ е установено, че има възможности за трансфер на добри практики за по-ефективно усвояване на финансови средства чрез програмна подкрепа между Република България и Република Турция.

4.4. Насоки за повишаване конкурентоспособността на МСП в Република България чрез програмна подкрепа

От извършения анализ на изпълнението на ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика” е **обобщено**, че МСП от млекопреработвателната промишленост са с недостатъчен капацитет за подготовка и разработване на проектни предложения.

На базата на идентифицираните проблеми по ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика” са обобщени следните **предложения за повишаване ефективността от усвояването на програмната подкрепа за МСП** по ОП „Иновации и конкурентоспособност“ 2014-2020 г.:

- Усъвършенстване на изградената статистическа система, с което да се гарантира качество, навременност и достоверност на данните, необходими за задължителните оценки, както и за измерване на ефективността и въздействието на ОП „Иновации и конкурентоспособност”;
- Подобряване на системата от индикатори за отчитане на резултатите;
- Индикаторите да съответстват на целите на програмите, при което е необходимо е да се използват и качествени индикатори, като те трябва се фокусират върху специфичните проблеми за ОП „Иновации и конкурентоспособност”.

Основен извод. Оперативна програма „Иновации и конкурентоспособност” се налага като основен източник на финансови средства за повишаване на конкурентоспособността и подобряване на стопанските резултати на МСП от млекопреработвателната промишленост.

ОБЩИ ИЗВОДИ И ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изпълнявайки поставената цел и задачи, могат да се изведат следните общи изводи:

1. Обосновано е, че МСП имат съществен принос в икономическото развитие на Република България и Република Турция, в това число за: динамизиране и диверсифициране на икономиката; решаване на проблеми със заетостта и регионалното развитие; създаване и трансфер на иновации и технологии; интернационализация на бизнеса.
2. Обосновано е, че програмната подкрепа в резултат на ефективното усвояване на финансови средства по европейски програми е един от инструментите за повишаване конкурентоспособността на МСП.
3. Установено е по-високо равнище на усвоени финансови средства по ОП „Конкурентоспособност” за Република Турция в сравнение с ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика”, което може да се обясни с частично децентрализираното управление на фондовете на ЕС.

4. Констатирано е, че все още не са извършени сериозни изследвания за въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността и стопанските резултати на МСП.
5. Установено е, че по-голяма част от съществуващите методи за изследване на влиянието на програмна подкрепа върху конкурентоспособността и стопанските резултати акцентират върху анализа и оценката на макроикономическите показатели на страните и не отчитат ефекта върху конкурентоспособността на МСП.
6. Установено е, че българското законодателство е синхронизирано с това на ЕС по отношение на Общата селскостопанска политика, което дава възможност на МСП от млекопреработвателната промишленост да бъдат участници на единния европейски пазар. Общата стопанска политика приоритетно се прилага за страни членки на ЕС, което от своя страна ограничава МСП от млекопреработвателната промишленост в Сакария до финансовите средства на ЕС.
7. Установено е, че за МСП в Република Турция се прилагат специфични инструменти за насърчаване и развитие, изразяващи се в данъчни и митнически преференции.
8. Разработеният методически подход за сравнителен анализ на конкурентоспособността на МСП от млекопреработвателната промишленост в СИР, Република България и район Сакария, Република Турция е приложим в стопанската практика. Той може да бъде успешно използван за определяне на индикаторите и показателите, водещи до повишаване на конкурентоспособността и подобряване на стопанските резултати на МСП. В същото време, може да подпомогне вземането на редица управленски решения, свързани с ефективното усвояване на финансови средства чрез програмна подкрепа, с цел повишаване на конкурентоспособността им.
9. В резултат на сравнителния анализ е установено, че има възможности за трансфер на добри практики за по-ефективно усвояване на финансови средства чрез програмна подкрепа между двете страни.

III. ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Систематизирани са формите на програмна подкрепа, при което са обосновани техните особености и характеристики, като в същото време е оценена връзката между процеса на програмна подкрепа и постигането на устойчиви резултати на малки и средни предприятия.
2. Изведени са научни обобщения относно същността на конкурентоспособността, като са систематизирани фактори на външната и вътрешната среда, оказващи пряко и косвено влияние върху ефективното функциониране на малките и средните предприятия, като на тази основа е предложено определение за конкурентоспособност.
3. Предложена е система от индикатори и показатели на фирмената конкурентоспособност, които оценяват нейното равнище, като подобна система дава възможност да се отчита въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на малки и средни предприятия.
4. Разработен е методически подход и алгоритъм за оценка и анализ на конкурентоспособността на малки и средни предприятия чрез програмна подкрепа.
5. Предложеният методически подход е апробиран в малки и средни предприятия от млекопреработвателната промишленост от СИР на Република България и район Сакария в Република Турция.
6. Извършен е сравнителен анализ на постигнатото равнище на конкурентоспособност на малки и средни предприятия от двата региона в резултат на усвояване на финансови средства по Оперативна програма "Развитие на конкурентоспособността на българската икономика" и Оперативна програма „Конкурентоспособност“.
7. Разкрити са възможности и са формулирани конкретни насоки за повишаване конкурентоспособността на малки и средни предприятия в резултат на ефективно усвояване на средства от програмна подкрепа като един от определящите фактори на външната среда.

IV. ПУБЛИКАЦИИ ПО ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Ahmedova S. (2015). Factors for increasing the competitiveness of small and medium-sized enterprises (SMEs) in Bulgaria. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 195, pp. 1104-1112. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.06.155>

Ahmedova, S., Pavlova, D. (2014). Clusters – an effective form of enhancing the competitiveness of small and medium-sized enterprises, *International May Conference on Strategic Management – IMKSM2014*, Bor, Serbia, pp. 300-309.

Ahmedova, S., Pavlova, D. (2016). Competitiveness and competitive advantages of the industrial enterprises in the North-East Region, *International May Conference on Strategic Management – IMKSM2016*, Bor, Serbia, pp.274-283.

Pavlova D., Ahmedova S. (2015). Exploring Possibilities for Sustainable Development in Small and Medium-Sized Enterprises in the North-Eastern Region. *Management and Innovation for Competitive Advantage*, pp. 381-387.

Ахмедова С. (2014). Значение на малките и средни предприятия (МСП) за устойчивото икономическо развитие на Североизточен район на планиране”, *Годишник на ТУ-Варна*, с. 148-152.

The impact of EU support programs on competitiveness of small and medium-sized enterprises: A comparative research on practice of Bulgaria and Turkey

Summary

Being a part of the Europe, Balkan peninsular (in particular Republic of Bulgaria and Republic of Turkey) are undergoing the process of intensive globalization and increased competitiveness. Subsequently, small and medium-sized enterprises (SMEs) have become the most crucial factor for competitiveness and fundamental basis for economic and social development.

Irrespective of their generally accepted contribution, SMEs encounter specific problems relevant to: accessing financial resources and lack of any possibilities to gain competitive advantages; achieving higher competitive rates at the regional, national and international level.

Focusing on that issues, EU policies and programmes in favour of SMEs have to verify opportunities for providing the necessary financial resources.

This research provides a theoretical analysis of the basic forms of the EU support program designed to enhance SMEs competitiveness and concludes with a brief summary of their characteristics and particular features.

Methodological approach and a practice-driven algorithm is developed to assist construct a comparative analysis of SME competitiveness in the milk-processing and dairy industry in the Northeastern region of the Republic of Bulgaria and the Province of Sakarya in the Republic of Turkey.

The method is considered to be mostly efficient for the purposes of identifying the indicators as well as the benchmarks leading to enhancement of competitiveness and improved SME economic performance.

Moreover, the method can facilitate the managers in their decision-making process towards better absorption of financial resources allocated through the support program and achievement of enhanced and strengthened competitiveness.